

המהפך האקדמי

דן בן-דוד

למרות התנודתיות השנתית בכמויות הגשמים, אנו יודעים מהי כמות המים שניתן לצפות לה על פני זמן – כפי שאנו יודעים לחשב מהו הגידול השנתי של האוכלוסיה ואת צרכיה. הכל ידוע כבר שנים רבות, אך בכל זאת אנו הולכים לקראת צלילת ראש לתוך בריכה ריקה בשנה הקרובה. לפני 15 שנה, מספר כלי הרכב לתושב בארץ היה רק כמחצית מהמוצע המערבי – אך הצפיפות על כבישי ישראל היתה כבר פי שלושה מהמוצע המערבי. לא היה קשה לנחש כבר אז מה יקרה לצפיפות העתידית כאשר רמת החיים כאן תעלה לרמות המערביות ונרכוש יותר מכוניות.

כמו במים, כך בתחבורה, וכך גם בתחומים רבים נוספים. אנו שוב ושוב מזניחים נושאים אשר סופם ידוע מראש בבירור – רק כדי להתעורר אחרי הדקה התשעים, כאשר הנזקים כבר עצומים, ההשקעה הנדרשת כבר מגיעה למימדים מטורפים, והפתרון של ה"אין ברירה" הוא לרוב רע, חלקי ובזבזני.

כך גם ניתן לראות בבירור את סופת הענק המתקרבת בתחום ההשכלה הגבוהה – ובניגוד לבעיות המים והתחבורה, כאן לא ניתן יהיה לתקן אחרי הדקה התשעים. כאשר זו תעבור, יגמר המשחק.

עד שנות השבעים, מדינת ישראל הצליחה להביא את היחס בין מספר אנשי סגל המחקר וההוראה לבין גודל האוכלוסיה למימדים אמריקאים. אלא שבארה"ב לא התחולל המהפך שהתחולל אז בישראל. בזמן שמספר משרות המחקר וההוראה ביחס לאוכלוסיה ירד כאן ב-35%, הוא גדל שם ב-29%. גם כאשר כוללים את המכללות הלא-אוניברסיטאיות בארץ, ישנן היום 40% יותר משרות אקדמיות לנפש באמריקה – וזאת למרות שמספר התארים האקדמיים המוענקים בישראל (כאחוז מהאוכלוסיה) גבוה ב-13% מארה"ב.

איך הגענו עד הלום? חלקם של תקציבי האוניברסיטאות בישראל מתוך התוצר המקומי ב-1979 היה זהה לחלקם של תקציבי האוניברסיטאות האמריקאיות הציבוריות מתוך התוצר האמריקאי ב-1980. מאז ועד שנת 2000 (השנה האחרונה שעליה פורסמו נתונים אמריקאים), יחס ההכנסות האוניברסיטאיות לתוצר גדל ב-23% בארה"ב וירד ב-15% בישראל. ובכלל, יחס ההכנסות האוניברסיטאיות לתוצר הישראלי נמוך היום ב-38% לעומת רמתו ב-1977.

לאחר תיקון עבור הבדלים בין מדינות ברמת החיים, ההוצאה הציבורית לסטודנט בהשכלה הגבוהה בישראל ב-2004 היתה נמוכה ממוצע ה-OECD ב-26%. למעשה, מדד זה – המשקף את השינויים בהוצאה ציבורית לסטודנט לעומת שינויים בתוצר לנפש – אינו נמוך רק ביחס למדינות אחרות, הוא נמוך ב-32% ממה שישראל עצמה הוציאה ב-1977.

במשך שלושים שנה של הזנחה בתקצוב ובתפקוד, לא השכלנו למצוא את הדרך לשמור או להחזיר לאוניברסיטאות המחקר חלק ניכר מדור של חוקרים ומדענים ישראלים מצטיינים. בזמן שאלה נשארו בחוץ, הלך והזדקן הדור שהקים את האוניברסיטאות. לפי נתוני הות"ת, חלקם של המרצים בני 55 ומעלה בארה"ב הינו שליש, באוסטרליה חלקם רבע ובאנגליה הם מהווים שישית בלבד. בישראל, כמחצית מחברי הסגל הבכיר בגיל 55 ומעלה. המשמעות: בתוך עשור אחד בלבד, חצי מכלל המרצים הנוכחיים – אלה שהביאו את ישראל לחזית הידע האנושית והעניקו לנו את היתרון האיכותי בתחומי הכלכלה והבטחון – ילכו הביתה. מי יחליפם?

לא חסרים בעלי תואר שלישי המתדפקים על דלתות האוניברסיטאות, אך קשה לייצר ב-10 שנים שכבת מצוינים בהיקף של אנשי הסגל העומד לפרוש בתקופה הקרובה. ככל שעובר הזמן, כך נצטרך להוריד את הרף – עם כל הסכנות הכרוכות מכך של גלישה אל מלכודת הבינוניות שממנה יהיה קשה, אם לא בלתי אפשרי, להיחלץ.

כמו במישורים אסטרטגים אחרים, הכתובת שעל הקיר לא יכולה להיות ברורה יותר. האם מישוה מסתכל?